

הרב אברהם אבידן

זמן הפורים במצודת כפיר

רצף ההתישבות בין ירושלים לבין מצודת כפיר

עיר שהיתה מוקפת חומה מימות יהושע בן-נחן, מצוות הפורים נהגות בה בט"ו באדר. לא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן-נחן – נהג בה פורים בי"ד באדר. ישוב הסמוך לעיר המוקפת חומה מימות יהושע בן-נחן, אעי"פ שאינו נראה עם העיר, אם הוא בתוך מרחק של מיל מהעיר, או שאינו סמוך, הוא נראה עם העיר – דינו כדין העיר, וקורין בו את המגילה בט"ו באדר. ראה שו"ע או"ח סי' תרפח. מצודת כפיר נמצאת צפונית לירושלים, בסמוך לאם הדרך עטרות – שועפת, בואכה ירושלים. מה דינה לענין פורים? אימתי יקיימו החיילים המשרתים בה את מצוות הפורים, האם בט"ו באדר כבירושלים, מדין "סמוך" או "נראה"? או בי"ד כבשאר ערי ישראל?

לאחר מלחמת ששת-הימים נקבע ופורסם בסידור שהוציאה הרבנות הצבאית הראשית גבול "הנראה" של צפון ירושלים, בקו גבעת שאול (תל פול) – שועפת. היינו, מצודת כפיר היתה מחוץ לגבול מצד הדין של "נראה". גם מצד הדין של "סמוך" לא נכללה המצודה בתחומי ירושלים, שכן היו שטחים בלתי מיושבים, שקטעו את רצף ההתישבות העירונית בין ירושלים העתיקה לבין מצודת כפיר. ואמנם, מבניית המצודה עד שנת תשל"ג נהגו שם לקיים את הפורים בי"ד. בערב פורים תשל"ג עשינו ברבנות הצבאית של פיקדו המרכזי בדיקה נוספת בשטח. המימצאים הראו, כי השטח שבין ירושלים העתיקה לבין המצודה מיושב כולו באופן רצוף (בינתיים נבנתה גם הגבעה הצרפתית), זולת קטע אחד שבין ירושלים העתיקה לבין גבעת שאול, שבו היה בין החצרות רווח של יותר משבעים אמה ושיריים, אך פחות מקמ"א אמה. בהתיעצות עם אחד מגדולי הפוסקים, קבענו את הפורים במצודת כפיר בט"ו באדר כבירושלים. בעקבותינו נהגו כך גם בשכונת נוהיעקב, שנבנתה אח"כ, וכך גם הורו כמה מגדולי הרבנים לתושבי נוהיעקב במרוצת השנים. נימוקינו היו:

מדירת המיל מהעיר המוקפת

באשר למדירת המיל לענין "סמוך" נחלקו הדעות. הענין התעורר בעיקר לגבי השכונות החדשות שבירושלים, שהן רחוקות יותר ממיל אחד מירושלים העתיקה, וגם אינן נראות, אבל הן בנויות בהמשך אחד וברציפות עם שאר השכונות עד

החומה. לענין שבת, הדין הוא שכל המחובר אל העיר נחשב כעיר עצמה, ואת אלפים האמה של תחום שבת מתחילים למדוד מקצה הרצף הזה. מזה הדין במדידת המיל לענין "סמוך"? ארבע שיטות בדבר:

א. הגרי"מ טיקוצינסקי סובר, שכל שכונה הרחוקה יותר ממיל מחומת ירושלים שמימות יהושע, אף שהיא מחוברת בישוב עד החומה, קוראת ב"ד. ראה בלוח א"י, ובמיוחד בלוח לשנת תש"ז, שהארץ בזה בקונטרס מיוחד בשם "תשובה לרבים". וכן דעת הגרמ"נ מחסלכיץ בחוברת "תורה מציון" תרמ"ז סי' טז. דבריו הובאו גם ב"אגרת הפורים" להרב גרוסברג. שיטתם זו לא נתקבלה להלכה, למעשה נהגים, שכל עיר או שכונה שחלק ממנה "סמוך" וחלק אינו "סמוך", דין כולה כסמוכה. עיין חזו"א או"ח סי' קנא וסי' קנ"ג ס"ק ב וב"ציץ הקודש" בקונטרס אחרון של הגרי"מ חרל"פ סי' נב, שאף הוכיח כן מהמהרי"ל דיסקין, וכן הורו רוב גדולי ירושלים. ב. לדעת החזון איש שם, מיל לענין מגילה מוהדין מחומת הכרך, ואין מוהדין מהמחובר לכרך כלל. היינו אין נותנים עיבור כלל, וק"ו שאין נותנים עיבור לעיבור, משום שלענין מגילה בעינין "סמוך" ממש.

ג. בשו"ת "ציץ הקודש" סי' נב כתב שלענין מגילה נותנים עיבור אחד ואין נותנים עיבור לעיבור. כלומר, מהחומה נותנים שבעים אמה ושיריים, ואח"כ מחדדים מיל, ואין מחדדים מהמחובר אל הכרך..

ד. כף החיים בסי' תרפ"ח, והגרי"מ חרל"פ שם, סוברים שנותנים גם עיבור לעיבור, כמו לענין תחום שבת. היינו, מחדדים מיל מסוף המחובר אל הכרך. שכל המחובר אל הכרך אינו נידון ככרך מצד הדין של "סמוך", אלא משום שהמחובר עצמו נידון כמוקף חומה, מכיון שחלק ממנו מוקף.

מכיון שאנו נוהגים בשכונות החדשות שבירושלים המחוברות לעיר העתיקה כדין מוקפות חומה, נהגנו כך גם לגבי מצודת-כפיר, שמצודת-כפיר וירושלים נדונות כעיר אחת, ומצודת כפיר היא — לפי שיטות החזו"א וציץ הקדש שהזכירו לעיל — בכלל דין סמוך, ולפי כף החיים, הרי היא כירושלים עצמה.

עיר פרוזית שנהיתה סמוכה לכרך

בחזו"א שם מבואר, שאף אם נבנתה העיר בתחילה רחוקה מהכרך, ואח"כ נתוספו בתים ונסמכה העיר אל הכרך, יש לעיר דין "סמוך", אע"ג דעד השתא היתה פרוזית. לכן גם מצודת-כפיר, אף שבעבר היתה פרוזית, עכשיו שהוסיפו בתים, ונסמכה — דינה כ"סמוך".

הפסק רצף של פחות מ-141.3 אמה

אע"פ שכאמור יש במקום אחד הפסק של יותר משבעים אמה ושיריים, אין זה

מפריד את המצודה מהעיר. שהרי לענין תחומין נפסק בשו"ע בסי' שצח, שאם היו שתי עיירות סמוכות זו לזו קמ"א אמה ושליש — כדי שיהיה שבעים אמה ושיריים לזו ושבעים אמה ושיריים לזו — שתיהן כעיר אחת. ועיין שם במשנה ברורה בשם ח"י רע"א, שדי בשלש חצרות ובכל חצר שני בתים כדי להוות עיר. א"כ ה"ה לענין קריאת המגילה, הפרדה שהיא פחותה מקמ"א אמה ושליש בין ירושלים העתיקה לבין המצודה אינה מנתקת את המצודה מירושלים. וכן כתב במפורש בחזו"א שם, שלשתי עיירות נותנים קמ"א אמה ושליש גם לענין מגילה. וכן כתב גם ב"אגרת הפורים".

בערב פורים תשמ"ג נעשתה בדיקת שטח נוספת ע"י אברכים מקרית קמניץ שבשכונת נוהיעקב. גם בבדיקה זו עלו מימצאים, הדומים בעיקרם לאלה שעלו בבדיקה שנעשתה ע"י הרבנות הצבאית בפיקוד מרכז. אעפ"כ, על פי הוראת אחד מגדולי הפוסקים, נהגו האברכים פורים בקרית קמניץ בי"ד אדר. אולם בשנת תשר"ם נהגו יומיים — בי"ד ובט"ו. בי"ד, שהוא זמן קריאה לכל, קראו את המגילה בברכה; ובט"ו — בלא ברכה. רוב הציבור בנוהיעקב נהג פורים בט"ו אדר.

מדירת שבעים אמה מהחצרות ולא מהבתים

הטעם שלא קבעו פורים בט"ו, הוא משום שיטת החזו"א בערובין סי' קי ס"ק כ, שאת שבעים האמה שנותנים לעיר מודדים מן הבתים, ולא מהחצרות. לפי"ז בין ירושלים העתיקה לנוהיעקב יש הפסק של יותר מקמ"א אמה ושליש. ואם כן, נוה-יעקב אינה חלק מירושלים, אלא עיר בפני עצמה. ועוד: יש קצת ספק אם לענין קריאת המגילה נותנים לכל עיר שבעים אמה ושיריים.

העירותי על כך, חדא שרבים מהאחרונים חולקים על החזו"א בזה, וסוברים ששבעים אמה מודדים מהחצרות ולא מהבתים. בחזו"א שם מובאת שיטה זו בשם בעל נפש-חיה וחתם-סופר. וכן משמע בשו"ת בית-שלמה ח"א סי' כח, הובאו דבריו בכף-החיים סי' שצח, שגינה פחות מבית סאתיים מתעברת עם הכפר. משמע שדוקא גינה אינה מתעברת עם הכפר, אם יש בה יותר מבית סאתיים, משום שזרעים מבטלים דירה. אבל חצר מתעברת עם הכפר. ועיין בדעת-תורה בסי' שצח בשם חתם-סופר, שכרם אינו מצטרף לעיבור עיר. ושם הביא שמשו"ת הריב"ש למד, שאם גדר הכרם הוקף לדירה, יש להתיר. ועוד הביא משו"ת ב"ש סי' נח, שכתב השואל שם מסברא, שדוקא בקרפף זרעים מבטלים דירה, ולא בחצר ורחבה. וסיים שם, דשלא בשעת הרחק אין להקל בצירוף גינה. ומשמע מכל זה שעכ"פ חצר מצטרפת.

ועוד: יתכן שגם הגר"א סובר שמודדין מהחצרות ולא מהבתים. שהרי לכאורה יש לחקשות על החזו"א ממה שאמרו בעירובין דף נה ע"א, "חיתח עשויה כמין קשת, או כמין גא"מ — רואין אותה כאילו היא מלאה בתים וחצרות." ואם נאמר

שחצרות אינן מצטרפות לעיבור עיר, מה ענין חצרות לכאן? אמנם הרמב"ם פכ"ח ה"ח השמיט את המלה "חצרות", וכתב: "ורואין את כל הרוחב שבין דיתר והקשת כאילו הוא מלא בתים". אבל הגר"א על התוספתא עירובין פ"ד גורס "בתים וחצרות". לכאורה ראייה מגיירסה זו של הגר"א שלא כחזו"א.

באשר לבעיה, אם נותנים לכל עיר שבעים אמה ושירים – בנוסף למה שכבר כתבתי, שהדבר מפורש בחזו"א, הדעת נותנת שאם נותנים קרפף לענין מגילה, פשוט שלשתי עיירות נותנים קרפף לזו וקרפף לזו. שהרי בעצם השאלה האם נותנים קרפף לעיר יש מחלוקת בפוסקים, האם הלכה כרבי מאיר או כחכמים. ואילו לגבי שתי עיירות מודים הכל שנותנים קרפף לכל אחת.

עיר שמקצתה סמוכה ומקצתה אינה סמוכה

גם אם את המיל לענין מגילה מודדים מהחומה, כדעת חזו"א, ואין נותנים אפי' שבעים אמה ושירים, נדוננו הוא שונה: אנו דנים בשאלת חיבור ערים, ולא בשאלה מאין מודדים את המיל. אם לענין דיני חיבור ערים נוה"יעקב ירושלים עיר אחת הן, כמבואר בס"י שצח, אף לענין מגילה כן, וחזרנו לדון עיר שמקצתה סמוכה ומקצתה אינה סמוכה, שקוראת כולה בט"ו.

כן נראה, שלשיטת כ"ה החיים והגר"מ חרל"פ הנ"ל, שלענין מגילה נותנים עיבור לעיבור, כל שאין בין ירושלים העתיקה וגבעת שאול רוח גדול ממיל, דין שכונת נוה"יעקב כד"ן ירושלים עצמה. לשיטה זו מודדים את המיל רק ממקום הרווח. אי"כ, אפי' אם נאמר שלענין תחומין אין מודדים מהחצרות אלא מהבתים, ולדיני תחום שבת ירושלים ונוה"יעקב נחשבות כשתי ערים נפרדות, עדין לענין מקרא מגילה נחשבת נוה"יעקב כ"סמוך" לירושלים. אולם זה נכון רק כשבין ירושלים לנוה"יעקב אין אלא רוח אחד. אבל אם יהיה עוד רוח בגודל דומה, שיפריד בין שועפת לנוה"יעקב – באופן שלדיני תחום שבת תהיה ירושלים עיר אחת עד גבעת-שאל, ומגבעת-שאל עד סוף שועפת עיר שניה, ונוה"יעקב עיר שלישית – כי אז לא יהיה לנוה"יעקב דין "סמוך". סמוך למוקף למדנו, סמוך לסמוך אינו בכלל זה.

ברם יש לציין, שכפי הנראה שיטת כ"ה החיים לא נתקבלה להלכה. שאילו כן, צריך היה לנהוג בכל תל"אביב רבתי פורים גם בט"ו. שהרי כל תל"אביב רבתי בכלל עיבור לעיבור ליפו היא. ולשיטת כה"ח כל מה שבכלל עיבור הרי הוא כמוקף עצמו, ולא רק "סמוך". ואם כן, היה לנו לקרוא בת"א רבתי גם בט"ו, כמו ביפו עצמה. בשלמא אם אין ת"א אלא "סמוך" ליפו, יש לומר שמכיון שיפו היא עיר מסופקת, אין נותנים לה דין "סמוך", כמובא בביאור הלכה בס"י תרפ"ח בשם הברכ"ייוסף, ודלא כהחזו"א שם. אבל אם ת"א נחשבת מדין עיבור לעיבור כיפו עצמה, הרי היא כעיר שחלקה מוקף וחלקה אינו מוקף, שדין כולה כמוקפת, וגם בספק צריך להיות לכלה דין אחד.

מסתבר שגם לסוברים שכל שהמקום הסמוך גדול מהמוקף אין לו דין "סמוך" (עיי' בציץ־הקדש סי' נב ובמועדים וזמנים, שהביא כן בשם שו"ת תורת־רפאל ושו"ת ערוגת־הבשם ועוד), אין לומר, לפי שיטת כה"ח, שתל־אביב רבתי אינה נגזרת אחר יפו מכיון שגדולה היא מיפו. כי סברא זו נאמרה רק בדין "סמוך", אבל לכף־החיים והגרי"מ חרל"פ, הרי ת"א ויפו הן עיר אחת ממש, גם לענין מגילה. ועינינו הרואות שבירושלים החדשה קוראים בט"ו, אע"פ שהיא גדולה מירושלים העתיקה. אם כן, אילו פסקנו ככה"ח, היה לנו לנהוג בתל־אביב רבתי כביפו.

מקום שמקצתו נראה ומקצתו אינו נראה

בקונטרס אחרון לשו"ת מהרי"ל דיסקין אות קג כתב, שמסתבר שמקום שמקצתו נראה ומקצתו אינו נראה, גם החלק שאינו נראה נדון כנראה, וקורין בו את המגילה בט"ו, מכיון שכל העיר נחשבת כד' אמות. א"כ כיון שעד לגבעת־שאל הוא "נראה", והרווח הוא לפני גבעת־שאל לצד ירושלים, ומגבעת־שאל עד לנהי־יעקב אין עוד רווחים, הרי שנוה־יעקב דינה כדין עיר שמקצתה נראה ומקצתה אינו נראה, שלהמהרי"ל דיסקין קורין בו בט"ו.

אמנם לפוסקים דלנראה בעינן נמי שיהיה בתוך שיעור מיל (ראה בית־יוסף סי' תרפ"ח ושאר הפוסקים), יש לומר שגבעת־שאל אין לה דין "נראה", משום שמחומת ירושלים העתיקה עד לגבעת־שאל יש יותר ממיל. אולם בכף־החיים שם כתב, שגם ל"נראה" מודדין את המיל מהמחובר אל הכרך. א"כ גבעת־שאל בכלל "נראה" היא.

מסקנה

מפורים תשמ"ה נהגו בנוה־יעקב, כולל בקרית קמניץ, פורים בט"ו באדר. וגם במצודת־כפיר יש לנהוג פורים בט"ו באדר כבירושלים.